

РЕЦЕНЗІЇ

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СТВОРЕННЯ Й РОЗПАДУ СРСР¹

Захарчук А.С.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

Вихід у світ монографії В.Б. Скоморовського «Історико-правова характеристика створення і ліквідації СРСР» є помітною подією, вартою уваги як представників вітчизняної науки (особливо юристів, політологів, істориків), так і звичайних громадян, що не мають спеціальної фахової підготовки, але цікавляться питаннями існування радянської союзної держави. Очевидний науковий і практичний інтерес до досліджуваної автором проблематики носить об'єктивний характер, оскільки нині винятково гостро постало питання міждержавних відносин після розпаду Радянського Союзу, особливо, коли спостерігається відкритий конфлікт на пострадянському просторі.

В.Б. Скоморовський небезпідставно вважає, що імперські амбіції деяких країн-учасниць колишнього СРСР не згасають й до сьогодні. Після 1991 року ідея оновленого Радянського Союзу під різними формами фактично не зникає, а його реанімація будь-якими способами спостерігається в політиці деяких держав колишнього СРСР. Основні напрями стратегії Росії зумовлені її геополітичними амбіціями та намаганнями повернути собі статус наддержави, який вона втратила після розпаду СРСР. Особливе місце відводиться інтеграційним процесам у зоні «російського впливу». Очевидно, що головні стратегічні пріоритети політики Росії – це просування та втілення в життя економічних, політичних, військових і територіальних амбіцій за її межами. Сучасні події в Україні чітко ілюструють таку ситуацію. Фактично відбувається спроба силового відновлення СРСР.

Запорукою вирішення поставлених автором завдань і досягнення евристично значимих результатів є ґрунтовний характер дослідження й аргументована структурна побудова проблеми. В.Б. Скоморовський спирався на відомі праці вітчизняних, діаспорних, іноземних учених і тогочасних авторів правового, історичного, соціально-політичного характеру, залучивши також інформацію з архівних джерел. Це дало йому можливість не тільки висвітлити традиційні парадигми процесів створення та ліквідації СРСР, але й довести потужний взаємовплив партійної та державної політики у вказаних процесах.

Ознайомлення з монографією дає підстави стверджувати, що В.Б. Скоморовським створено концептуальне вчення, у якому в єдиному комплексі розглянуто з історико-правових позицій питання як створення, так і ліквідації СРСР, переосмислено існуючі концепції, по-новому трактуються ключові

моменти зазначеної проблематики. У дослідженні наголошено, що організаційною, ідеологічною та політичною основою створення радянської державності стала комуністична партія, що саме глибока криза комуністичної ідеології, переродження та занепад партії відіграли вирішальну роль у розпаді СРСР. На цій підставі доведено, що партійні організації союзних республік не були національними партіями, а являли собою структурні ланки єдиної та неподільної комуністичної партії Радянського Союзу. Крім того, В.Б. Скоморовським проведено значну роботу щодо дослідження форм та юридичних механізмів об'єднання радянських республік у єдину державу на початку існування СРСР, процесів конституційного оформлення союзної держави та пошуку нових форм функціонування радянської держави на завершальному етапі її існування.

Автором глибоко проаналізовано процес розробки, ухвалення та реалізації законодавства в царні створення та ліквідації СРСР, охарактеризовано особливості його застосування в конкретні періоди існування союзної держави, а також доводиться ключова роль вищого партійного керівництва в питаннях створення та ліквідації СРСР. У цьому контексті стверджується, що вплив партії на формування державної політики був визначальним, а її вищі центральні органи в Москві могли завжди скасувати або ігнорувати будь-які формальні конституційні принципи. У зв'язку із цим у монографії аналізуються особливості функціонування союзних республік у складі СРСР, а також доводиться, що республіки були позбавлені реального права вільного виходу із СРСР.

Також у монографії висвітлено низку положень, важливих як для науки, так і для практики, які удосконалені автором або ж набули подальшого розвитку. Зокрема, переосмислено реальні причини змін у геополітичній ситуації початку 1920-х років в об'єднувачих процесах союзних республік на шляху до створення єдиної держави, доведено, що їх об'єднання здійснювалось крізь призму системи союзних договорів, що ініціювалось єдиним союзним центром, який зосереджувався в Росії; глибинні причини процесу остаточного розпаду Союзу РСР у 1991 році, який був пов'язаний із підписанням майже всіма колишніми союзними республіками Алма-Атинських угод про Співдружність Незалежних Держав, що одночасно означало припинення дії Договору про утворення СРСР та існування останнього

¹ Скоморовський В.Б. Історико-правова характеристика створення і ліквідації СРСР : [монографія] / В.Б. Скоморовський. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 410 с.

як єдиної союзної держави; ядро радянської системи, яким була правляча комуністична партія. Саме вона була реальним джерелом усієї законодавчої політики.

Аналізуючи особливості конституційного оформлення СРСР, автор відмічає, що підсумком об'єднавчих процесів союзних республік стало прийняття союзної конституції. Стверджується, що конституційне оформлення СРСР увібрало в себе законодавство його учасників перед вступом до союзу. Особливе значення мали закони Російської Федерації, насамперед конституційні. Перша радянська конституція (Конституція РСФРР 1918 року) стала базовою для всіх радянських республік, що виникли до утворення СРСР. Певною мірою вона стала такою і для Конституції Союзу. З огляду на це автор небезпідставно наголошує на визначальному впливі союзного центру Москви як в утворенні союзної держави, так і її конституційному закріпленні.

Характерно, що в монографії цілий розділ присвячено впливу компартії на процеси становлення та розпаду СРСР. Такий підхід є цілком виправданим,

оскільки положення та висновки цієї праці переконують у визначальній ролі партії в зазначених процесах. Так, закономірним є висновок автора, що партія більшовиків після завоювання влади знищила або підпорядкувала собі існуючі в країні організаційні структури. Радянська влада, яку вона уособлювала, мала унікальну природу. Залишаючись робітничо-селянською, вона виступала як олігархічна диктатура, вістря якої неухильно звужувалося аж до появи одноосібної тиранії. Аналіз партійних програмних документів, рішень і постанов чітко ілюструє послідовність посилення партійного впливу на державні органи влади, а згодом і їх цілковитої підміни. Природно, що надмірна централізація влади стала одним із визначальних факторів розпаду радянської імперії.

Очевидно, що монографія В.Б. Скоморовського «Історико-правова характеристика створення і ліквідації СРСР» становить неабиякий науковий інтерес, відповідає вимогам до написання такого виду робіт і може використовуватись як основа для подальших наукових досліджень в історико-правовій науці, зокрема й радянського періоду.